

Hoe is het gedachtegoed van Arie Besteman in zo'n 25 jaar geëvolueerd ?

Het artikel is tweevoud opgebouwd.

1a Enkele essenties van de PPM.

1 b Vervolgens eerst een genealogie van de methodische nachwuchs.

Daarna wordt aan de hand van die ad 1a kenmerken van de PPM

2a contexten besproken en de

2b huidige methodische accenten met zijn

2c uitdagingen

Ad 1a. Essentiële kenmerken van de PPM zijn:

Door Besteman wordt uitgegaan van een 1) door bewoners ervaren 2) probleem. Op 3) planmatige en 4) systematische wijze wordt daar een 5) ambachtelijk, zo men wil agogisch antwoord op gegeven. Dat antwoord behelst een project met 6) een begin en een eind 7) heldere fasen 8) een concreet onderwerp en relatief nauw omschreven 9) resultaat. 10) Er wordt nadrukkelijk gekozen voor een achtergestelde groepen 11) er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen initiatiefgroep en achterban. Met grote aandacht voor 12) procesmatige aspecten, waaronder emancipatoire 13) leerprocessen onder de betrokkenen. 14) onderdeel van de aanpak is een goede probleem- en omgevingsanalyse, opdat een contingente respons gevonden kan worden 15) nuttig wordt dan, steungevende functionarissen te mobiliseren op de agenda van de initiatiefgroep 16) opdat niet alleen degelijke oplossingen worden gevonden en ingevoerd, maar opdat ook duurzame beleidsbeïnvloeding plaats kan vinden.

De rol van de opbouwwerker is 17) sterk leidend: hij gidst een voorhoede langs wegen en valkuilen, hakt met hen een pad in de jungle en onderhoudt logistieke lijnen met de basis. 18) De methode vergt veel discipline van de burger-deelnemers.

Overigens zijn dit kenmerken die uitsluitend voor een handvol tekstschrijvers essentieel zijn (geweest). In de praktijk, wordt ook bij de PPM afgeweken van de leer. Belangrijker nog: de PPM in de conceptie van Besteman c.s. is eigenlijk relatief zo complex, dat elke individuele opbouwwerker toen en nu er een eigen samenvatting van maakt(e). Die samenvattingen lopen sterk uiteen, maar Besteman c.s. bood telkens toch weer inspiratie in tal van uiteenlopende contexten. In wezen was het dus een flexibel inspiratiekader voor ook radicale praktijken.

Ad 1b Met genaologie bedoel ik het volgende:

De LENS methode kan gezien worden als uitbouw aan de PPM, vooral waar het gaat om de onderzoekskant als ingang voor het organiseren en veranderen. (Wordt veel toegepast, al jaren lang). Een tweede goed voorbeeld van uitbouw van de onderzoekskant naar hoog renderende projecten, levert de aanpak van Kwaliteitspanels in Rotterdam.

De VIBOSO heeft projectmatig werken als centrale methodiek uitgeroepen, Luk Verbeke schrijft daar veel over. Hij spitste projectmatig werken o.m. naar activering. In Nederland deed ook Paul Vlaar dat. LAMIGO deed dat voor milieukwesties, Van der Waals voor jongeren en Penninx voor intergenerationeel werken.

Leida Schuringa heeft het agogische karakter van het projectmatig werken uitgewerkt in haar tweetrapsraket model.

Hofman, Van Veenen en Janssens werkten het actiekarakter uit in het campagnemodel.

Tenslotte, als overtreffende trap is het zo, dat het doelgerichte, afgebakende en planmatige managementkarakter van werken in en aan projecten het meel is van de cakes die de opbouwwerker dagelijks bakt. Ook Verbeke wijst daarop in zijn jongste artikel in het Vlaamse handboek: de opbouwwerker denkt en ademt projectgewijs tegenwoordig. Dat is ook te zien in het Nederlandse handboek . Tussen de 1e druk van 1991 en de herziening van 1998 is de bijlage projectmatig werken gepromoveerd tot een gewoon hoofdstuk.

De opbouwwerker wordt ook gevraagd of gedwongen door de financier zulks te doen, mede i.v.m. scoringsdrift van wethouders en monitoring/afreken/product obsessies van ambtenaren.

René v.d. Voorn instrueert bijvoorbeeld zijn werkers om offertes te leren schrijven en recent heeft de SWD in Dordrecht al zijn werkers een driedaagse training gegeven in projectoffertes schrijven. Eén van de belangrijke onderdelen hierbij was dat de werkers leerden zich uit te drukken in termen die overeenkwamen met die van de beleidsnota's van de gemeente. (Triest maar waar)

Ad 2) De huidige methodische accenten en contexten.

2A Wat betreft de contexten wil ik één facet even aanstippen. Dat is de merkwaardige tegenstelling tussen paternalisme en enabling. In het kielzog van Van der Lans en Kuypers ontdekken algemene weekbladen en kranten dat de werker zijn geitewollensokken heeft uitgetrokken. Die algemene publieke opinie ontdekt enigszins verrast, en in ieder geval blij verrast, dat de opbouwwerker geen softie meer is. Tegelijkertijd zijn er, bijvoorbeeld in het Rotterdamse of van de zijde van Jan Willem Duyvendak oproepen tot enabling, of tot empowerment, maar dat laatste vind ik zowel een obscure als overbodige term.

Enabling en paternalisme staan m.i. op gespannen voet met elkaar. Eigenlijk is er in de appreciatie en het bijbehorend verwachtingspatroon een double bind situatie voor de werker ontstaan: men wil vooral producten, maar toch eigenlijk cohesieprocessen. Men wil de actieve, bemoeizuchtige, paternalistische werker, maar wel één die groei,

zelfverantwoordelijke zelfbepaling en ontwikkelingsprocessen stimuleert (richting arbeidsbureau en plantsoenendienst bijvoorbeeld).

Jo Boer schreef mooi over enabling. En vóórdat Jan Willem er over begon, had Kees Schuyt principes als van Jo Boer op eigen houtje weer uitgevonden, zie zijn lezing in de beurs van Berlage 1990 over de evenwichtskunstenaar.

Samenvattend: ik denk dat maatschappelijk er impliciet gevraagd wordt evenwichtskunstenaar te zijn, maar dat financiering, hijgerigheid, hoerapaternalisme, regiegekte en productmanie de werker telkens uit balans duwen.

2B De huidige methodische accenten en beroepsmatige dilemma's laten zich verder a.d.h. van de kenmerken van de PPM aardig als volgt behandelen.

Er wordt uitgegaan van een 1) door bewoners ervaren 2) probleem.

Commentaar:

Juist door de vaardigheid om projectmatig te werken komt het tegenwoordig veelvuldig voor dat woningcorporaties en gemeenten een opbouwwerk instelling vragen een project te doen. Niet zo zeer het probleem van bewoners staat dan centraal, als wel het beleidsprobleem van de opdrachtgevend instantie. Eigenlijk is het zo, dat sinds Arie's formuleringen in 1974, de aandacht voor maatschappelijke vraagstukken bij beleidsvoerende instanties is toegenomen. Er hoeft niet zo hard gevochten te worden voor de erkenning van een vraagstuk. De kwaliteit van de opbouwwerker toont zich thans in het beïnvloeden van de probleemdefinitie, de beleidsurgentie, de zeggenschapmogelijkheden van probleemgetroffenen. Of in het voorkomen van verslechtingen door permanente signaleringen naar de beleidsmakers.

Een ander belangrijk verschil is, dat er thans minder sprake is van 'door bewoners ervaren problemen', als wel van aansluiten van door professionals geziene kansen bij die bewonersgroepen.

Op 3) planmatige en 4) systematische wijze

Commentaar:

Planning kent een moderne variant: interactief bestuur. Dat is minder lineair, minder recht toe recht aan. Het is communicatiever met onderhandelrondes waar niet alleen experts de toon zetten. Netwerken als strategie is daarom belangrijker geworden en ook dankzij Koos Vos en Maarten Snel in het vaste repertoire van de opbouwwerker opgenomen. Zo komt er meer aandacht voor open planprocessen, met gebruikmaking van soms nog niet voorziene kansen die tijdens het overleggen opduiken.

5) ambachtelijk, zo men wil agogisch antwoord

Sleutelvraagstuk voor de komende 10 jaren voor het opbouwwerk ligt in het actualiseren van de normatieve inslag door het vinden van passende agogische werkstijlen. Dit, omdat de cliëntèle diverser is geworden (immigranten in diverse stadia van integratie in de Nederlandse samenleving) en de belangen in de wijk heterogener.

Vergelijk hierbij communicatoren als politieagenten als buurtregisseur, medewerkers bij woningcorporaties als participatie-bewerkstelliger en de wijkambtenaren als ontwikkelingsexpert. Zij allen werken aan participatieprocessen met bewoners, evenwel vanuit een enkelvoudig belang; niet het oplossen van welzijnsnood onder een achtergestelde bevolkingslaag, maar het oplossen van organisatienood van een beleidsvoerend orgaan uit de systeemwereld.

Een project met 6) een begin en een eind 7) heldere fasen

Er valt thans verzet te bespeuren bij eerstelijners inzake alles wat zij doen in het korset van een project persen. Zij duiden dan op nut en noodzaak van het geduldig weven aan sociale processen. Horizontale organiseren, werken aan sociale cohesie vergt veel tijd. Te meer daar in de wijken waar zij werken, de bevolking uit alle windstreken van de wereld komen.

Fasen spelen in het opzetten van plannen en de bijbehorende tussentijdse evaluaties een belangrijke rol. Toch, kijk je naar de praktijk, dan wordt er niet louter of strikt stapsgewijs gewerkt. Verschillende fasen worden naast elkaar in behandeling genomen, soms grijpt men terug of herdefinieert men al werkende de aanpak. Overigens dit werd altijd al gedaan in het opbouwwerk.

8) een concreet onderwerp en relatief nauw omschreven 9) resultaat.

De onderwerpen zijn niet zozeer veranderd, ze worden anders genoemd (bevorderen van gemeenschapszin heet nu sociale cohesie; o.b.s. werk heet nu sociaal activeren; pacificatie heet nu mediation ; opbouw van de samenleving heet nu sociaal investeren, opbouwwerk is werken aan de sociale infrastructuur geworden; achterstelling heet nu uitsluiting; emancipatie heet empowerment.)

Er is wel wat meer accent voor samenleefvraagstukken: intercultureel communiceren, sociaal isolement, intergenerationeel werken.

Resultaten zijn m.i. minder eenduidig. In de tijd van Arie: duidelijke overwinningen op de vijand, tastbare, omvangrijke wijzigingen en grote satisfactie bij het bewonerscomité. Thans ligt het minder simpel ondanks de druk van de zijde van de financier om te komen tot heldere productomschrijvingen en meetbare resultaten. Wanneer ben je nu geslaagd inzake het wijkbeheer ?

10) Er wordt nadrukkelijk gekozen voor achtergestelde groepen

Mijns inziens wordt er niet meer zo duidelijk gekozen voor de achtergestelde groeperingen. De managers van de brede welzijnsinstellingen beslissen samen met de ambtenaren in welke wijken het werk wordt ingezet, met welke doelen. Gemeentelijk politiek bepaalde aandachtsgroepen hoeven niet dezelfde te zijn als 'het minst onderkende belang, het zwakst georganiseerde verlangen' etc.

Voorbeelden van groeperingen die weinig door het opbouwwerk gecoverd worden: openbaar vervoerreizigers, junks, psychiatrische patiënten, illegalen.

Nu kan dat ook niet altijd en de opbouwwerker hoeft niet al het stedelijk leed op zijn schouders te nemen.

Waar het om gaat is m.i. dat het vak geen theorie over uitsluitingsprocessen hanteert, daarentegen zich terreinen en profijtgroepen laat opdringen i.p.v. wat Arie zo treffend verwoordde: kiest. Arie had een theorie over uitsluiting en haarfijn konden jij, Roel, Barend en de andere maatjes die uitsluitingsprocessen illustreren aan wat je in de toenmalige praktijk zag c.q. teweeg bracht.

11 er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen initiatiefgroep en achterban.

Op andere plekken heb ik over dit veranderde aspect van de praktijk geschreven: er is een grote zuigkracht om een veredeld, ambulante groepswerker te worden. Bijvoorbeeld in het zgn jongerenopbouwwerk. Opbouwwerkers denken nog weinig in termen van clientsysteem (of, zoals jij verscherpte, in termen van clientsituatie). Het als intermediair pendelen en zo communicatie tot stand brengen is belangrijker geworden. Communicatie lijkt een apolitiek begrip, maar is zo ideologisch als maar kan. Van de verkeerde kant ideologisch bedoel ik.

Door de diversiteit van belangen is het ook lastiger geworden om de trits: initiatiefgroep-achterban-profijtgroep tot stand te brengen. Maar soms komt het bij mij over dat opbouwwerkers daar niet meer in geïnteresseerd zijn, en ook niet hun opdrachtgevers. Er moet een klus geklaard worden: schoon, heel en veilig; of X aantal Melkertbanen regelen; of Y aantal portiekgesprekken houden, waarna in vergaderzalen over de hoofden van de geënquêteerden beslist wordt hoe de conclusies daaruit in te weven vallen in gemeentelijk beleid. (zie blz 90 van het nieuwe boekje Opbouwwerk 2000)

Een grote aandacht voor 12) procesmatige aspecten, waaronder het emancipatoire 13) leerproces onder de betrokkenen.

In termen van hoeveelheid, is hier denk ik, niet zoveel verschil tussen de huidige werkers en de PPM adepten uit jaren zeventig en tachtig. Men is er gevoelig voor, men heeft er aandacht voor. De komst van veel vrouwelijke werkers heeft dit waarschijnlijk ook versterkt. Min of meer gelijk is ook gebleven het aspect van worsteling, van hoe educatie in te weven, hoe proces- en productelementen in balans te houden.

Evenwel, ik ken echter geen inhoudelijke, methodische doorbraken in dit verband. Toen hadden we nog Illich en Freire, of het nabije VJV-werk of Allardsoog (volksopvoeding te velde). Educatie als subdoel, als onderdeel van het gewone werk met de mensen, het gebeurt en wordt ook belangrijk gevonden, maar hoe precies en hoe noodzakelijk binnen het geheel, dat weten we niet thans.

14) onderdeel van de aanpak is een goede probleem- en omgevingsanalyse, opdat een contingente respons gevonden kan worden

Autonoom, met betrokkenen een analyse maken, gebeurt nog altijd: zie de LENS, de Kwaliteitspanels, de rapportages van bij het LSA-aangesloten bewonersgroepen, de oproepen van Luk Verbeke om zulks te doen. Het gebeurt m.i. niet of nauwelijks nog dmv het opstellen van sociale kaart, dat is geschiedenis. Wel samen met de Gemeente die wijkontwikkelingsperspectieven opstelt, zijn statistische dienst aan monitoring laat doen, of de GGD c.q. de onderwijsafdeling analyses laat verrichten.

De opbouwwerker is meer en meer partner geworden in die analysearbeid. Het hele idee van contingente respons zoals Arie dat strikt en redelijk uitgewerkt opvatte, is verleden tijd. De focus is op varianten van instellings-samenwerking, met vormen van bewonersparticipatie cum annex. De opbouwwerker treedt meer en meer op als sociaal agogische technicus, minder als bondgenoot van verdrukten in hun strijd. (Ik denk, opnieuw m.u.v. de werkers die verbonden zijn aan LSA-bewonersorganisaties).

15) nuttig is daarbij steungevende functionarissen te mobiliseren op de agenda van de initiatiefgroep 16) opdat niet alleen degelijke oplossingen worden gevonden en ingevoerd, maar opdat ook duurzame beleidsbeïnvloeding plaats kan vinden.

Het laatste heeft wel grote aandacht, het eerste minder. Het inzetten van eigen expertise tbv de eigen probleemdefinitie, issuevorming en agenda, lijkt vervangen te zijn door het trachten te overtuigen van samenwerkingspartners. De technische bewonersondersteuning is ook geolieder en meer ingebed geraakt. Ik denk dat in de patientenbeweging en de strijd tegen drugsoverlast dat het nog wel gebeurt.

Hoe duurzaam is de verworven beleidsbeïnvloeding?: dat lijkt me een aardig onderwerp voor een congres.

De rol van de opbouwwerker is 17) sterk leidend: hij gidst een voorhoede langs wegen en valkuilen, hakt met hen een pad in de jungle. 18) De methode vergt veel discipline van de burger-deelnemers.

Accent tegenwoordig ligt meer op coaching, enabling. De PPM roept toch associaties op met vakbondsvoorlieden, stakingsleiders, een hopman. Het huidige beeld is bescheidener, opbouwwerkers treden minder prominent op.

Ten opzichte van Arie's systematische, plannings- en disciplineringsdrang is de praktijk relaxter geworden denk ik: André Walraven zegt het altijd zo: Harry 'je moet nu eens accepteren dat niet meer de vijand in het gemeentehuis zit.' (zie blz 95 en 96 van het nieuwe boekje 'Opbouwwerk 2000').

2C Uitdagingen voor de komende tijd:

- Het zich verschaffen van een ideologische basis (visieontwikkeling of kritische theorie over de samenleving) om te vermijden dat men wegzinkt in een reparatiearbeid onder regie van instituties.
- Diversiteit als kracht gebruiken. Anders gezegd: onophoudelijk speuren naar manieren waarop sociaal en cultureel kapitaal uitgebouwd en gebruikt kan worden i.h. kader van rondkomen en vooruitkomen. Dit vereist formulering van complementaire en supplementaire opties van beleidsinterventies, i.p.v. hegemonie.
- Intelligent het idee van contingent optreden op actuele wijze herformuleren (centraal niet alleen bij Besteman, maar ook bij Boer, Warren en Rothman)
- Leren van community-development, mede vanuit het besef dat migranten andere zeden, gewoonten, oplossingswegen en interesses kennen.
- Op diverse schalen tegelijk werken, dus gebiedsgericht opereren in de wijk verbinden met stedelijke ontwikkelingen.
- Nieuwe, praktisch te maken zienswijzen ontwikkelen voor kwestie van draagvlak, invloed en legitimatie.